

ків, і з тим гартом, з цілим кодексом вартостей, з тою карністю, які колись вдихнули нову силу і в наші степи.

Тоді, коли передньою сторожею тої Європи стояли в половецьких степах Ігореві полки, які шукали не „щастя трудящого люду“, хочби й з рук баскаків, а „чести і слави“; які сперечалися не за межу, а за обезсилення і винищення орди. Вони перегорожували степ не лиш „червленими щитами“ своїми, а й тими ідеями, що тоді в формі християнства — вкладали їм меч до рук, були правдиві *idées en armes*.

На Заході тоді шукали їх, на правдивім Заході знайдуть їх і тепер. *Ad fontes!*

## Макявель про державу і політику\*)

З жадної небезпеки не рятуються без небезпеки.

Панування одного володаря легко веде до тиранії, полку оптиматів— до олігархії, із демократії легко може розвинутися розгнужданість.

Хто звик до свободи, тому кожен ланцюг є тягарем, а кожна стежка — путом.

Причиною розладу в державі є здебільшого мир і примусовий спокій; страх і війна плекають єдність.

Хто змагає до необмеженої влади й не вбиває Брута, або хто засновує республіку й не нищить Брутових синів, той втримається лише короткий час.

Коли люди будуть добре керуватися, то вони не шукатимуть і не бажатимуть жадної свободи.

Найголовнішими основами всіх держав є добрі закони і добра зброя

Війна й любов вимагають таємниці, вірності й мужності.

Добра зброя завжди знайде добрих друзів.

У всіх галузях дасться направити помилку, але не зроблену на війні, бо вона мстить у туж саму мить.

Мужі й зброя, гроші й хліб є головними умовами для ведення війни. Але з цих чотирьох умов дві перші найнеобхідніші, бо мужі й зброя знайдуть гроші й хліб, але гроші й хліб не знайдуть мужів і зброї.

Невтрального ненавидить подоланий і зневажає переможець.

Невідомо, хто приносить державі більше шкоди: чи ті, які хотілиб набути чого не мають, чи ті, які хочуть затримати давно набуті права.

Розумний ніколи не буде згіршатися незвичайними вчинками того, хто засновує королівство або впорядковує республіку. Бо огида належить лише тому, хто насилує для руйнування, а не для розбудови.

\*) Цитати належать до творів: *Storie Fiorentine* (1520—1525), *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* (1513—1522), *Il Principe* (1513), *L'arte della guerra* (1519—1520), *L'asino d'oro* (1517).

Республіки й володарі повинні робити вигляд, що виконують з великодушності те, до чого їх змушує необхідність.

Суспільство завжди буде вірити, що все добре має дістати не від тебе, володарю, а від твоїх ворогів.

Сила й неминучість, а не писані зобов'язання змушують володаря тримати слово.

Князь, шляхтич, людина з народу — кожен може радісно йти на війну, щоб мати мир, але ніхто з них не сміє порушувати мир, щоб мати війну.

Ніколи не було, на мій погляд, корисним залишатися неутральним володареві, коли він слабший ніж один з воюючих, і коли його землі лежать між воюючими державами.

Не той, хто перший хапається за зброю, є винуватцем лиха. а той, хто до цього змушує.

Хто задовольниться половиною перемоги, завжди зробить розумно; бо тільки стратить, як що перемогою змагає цілковито знищити ворога.

Справедлива є війна, яка необхідна й благословенна зброя, на якій спочиває остання надія.

Основою всіх держав є добра військова справа. Де бракує її — там не можуть бути добрими й інші закони.

Для кожної війни, яку починає володар з власної волі, але не може так само її закінчити, мусить він раніш обрахувати свої сили й після них уже скеровувати свої зачіпки.

Юрба дуже часто є завідважна в балачках про діяльність свого володаря. Але коли вона бачить перед очима кару за це, то ніхто не змовляється й усі аж квапляться з послухом. З цього видно, що не треба вважати, чи буде нарід мати про своїх володарів добру чи погану думку.

Умови ламають, коли цього вимагає необхідність.

У сумнівнім положенні, коли рішення вимагатиме відваги, завжди буде існувати непевна двозначність, якщо безсилі будуть і радити й ухвалювати.

Керувати державою значить не що інше, як обходитися з підданими так, щоб вони тобі не могли ані не хотіли шкодити. Для досягнення цього ти мусиш їх або так тримати в руках, щоб вони не мали жадної можливості шкодити тобі, або робити для них так багато добра, щоб вони не мали жадної підстави бажати зміни своєї долі.

Завжди було згубливим триматися в державних справах середнього шляху, бо ним не здобути друзів й не усунути ворогів.

Нарід стремить, щоб вожді не приказували йому й не гнітили його, а вожді стремлять приказувати народові й гнітити його. Й ці два протилежні собі стремління ведуть у республіці до одної з трьох можливостей: до монархії, до свободи або до анархії.

Володар повинен взяти собі на правзір лиса й льва. Лев не може боронитися проти сіті, а лис проти вовка. Тому він

мусить, щоб завважити сіть, бути лисом, а щоб застрашити вовків — левом.

Найдосконаліші державні інституції без збройної охорони так само загинуть як і пишнотний королівський палац, що його простори прикрашені золотом і самоцвітами, але не мають даху для охорони від дощу.

Ось загальне правило, яке ніколи не завадить: володареві, що сам не є розумним, не можна добре й порадити.

Про кожную державу прочитаєш ти одне й те саме: перший володар був завжди як Нінус, а останній як Сарданапаль. Жадні студії не можуть так направити горожан, що керують республікою як ті, котрі дають можливість зрозуміти причини ненависти й розладу.

Експанзивна держава й миролюбний володар — це неможливе зєднання. Бо обидва мусять бути взаємно подібні, або перша скине другого.

Значно більше шкодить народові зажерливість окремих громадян ніж грабування ворогів. Останнім щастить іноді покласти край, але першим ніколи.

З усіх нещасливих держав найнещасливішою є та, яка дійшла до того, що не може ані замиритися ані воювати далі. До цього доходить держава, коли її мирові умови занадто пошкоджують, або коли при продовженні війни вона сталаби здобичю своїх союзників або перемождя.

Коли по перемозі при Каннах Ганібалів висланець давав звіт про його діяльність раді старших у Картагіні, то Ганно запитав: „А чи прийшли римляни просити миру, чи повстали колонії або Ляціум?“ І коли посол мусів заперечити одне й друге, то Ганно зауважив: „Значить війна знаходиться на тому ж самому місці, що й перед тим“.

Зневажливі слова проти ворога викликані звичайно зухвальством перемоги або облудливою надією на неї.

Де йде про те, бути батьківщині чи не бути, хай там не буде дозволено запитувати, що є справедливе, або несправедливе, милосердне або жорстоке, похвальне або ганебне, але всі погляди разом і зокрема повинні уступити перед рішенням рятувати життя вітчизни й оборонити її свободу.

(Перекл. Л. М.)

*Абель Бонар.*

## Режим без обличчя

(З французького)

Теперішній режим у Франції — режим без обличчя, режим нескончаних фантомів. В темнім лябіринті надаремно стараємося злапати тіні. Ми відчули певну полегшу, колиб нарешті знайшли зухвалого злочинця, який хваливсяби тим, що накоїв: це булаб людина. Сила є для нас найвищою муською чеснотою, якийсь таємний інстинкт не дає нам стрі-